Гэтыя гарачыя жнівеньскія дні 1991 года

Так сталася, што ў палітыку я прыйшоў 19 кастрычніка 1988 года. У той цёплы сонечны восеньскі дзень я ішоў на вакзал, каб купіць білет і ехаць у чарговую камандзіроўку. Па дарозе, каля Чырвонага касцёла сустрэў свайго земляка і старэйшага сябра Міхася Ткачова. Ён прапанаваў мне адкласці пакупку білета і зайсці разам з ім у будынак касцёла, дзе тады знаходзіліся Дом кіно і кіраўніцтва Саюза кінематаграфістаў БССР.

Мы трапілі ў вялікую залу, дзе ўжо было шмат знаёмых і незнаёмых мне людзей. Сярод іх Зянон Пазняк, Міхась Дубянецкі і Васіль Быкаў. Спачатку быў створаны Мартыралог Беларусі на чале з З. Пазняком, а потым абраны аргкамітэт па стварэнні БНФ у складзе 35 чалавек, куды разам з Міхасём Ткачовым абралі і мяне, беларускага археолага, кандыдата гістарычных навук, які ўжо пачаў працаваць над доктарскай дысертацыяй.

З таго дня маё жыццё рэзка змянілася і падзеі пачалі вельмі хутка развівацца. У пачатку 1990 года ТБМ вылучыла маю кандыдатуру ў Вярхоўны Савет БССР, а БНФ яе падтрымаў і дапамог правесці вельмі няпростую выбарчую кампанію. Вясной 1990 года я стаў народным дэпутатам БССР, уступіў у Дэмакратычны клуб, а потым у фракцыю апазіцыі на платформе БНФ на чале з З. Пазняком.

Неўзабаве сябры апазіцыі абралі мяне намеснікам Пазняка, а Вярхоўны Савет – намеснікам старшыні камісіі ВС БССР па адукацыі, культуры і захаванні гістарычнай спадчыны, кіраўніком якой стаў народны паэт Ніл Гілевіч. У гэты час у СССР працягвалася гарбачоўская перабудова, якую вельмі не любіла партыйнае кіраўніцтва БССР. Калі я сустракаўся са сваімі выбаршчыкамі, яны ўвесь час пыталіся, калі збудзецца тое, што я абяцаў ім у 1990 годзе зрабіць за пяць год працы ў ВС БССР.

Зараз я друкую гэтую перадвыбарную платформу, распрацаваную ў адпаведнасці з праграмай БНФ, каб некаторыя рускамоўныя журналісты-"дэмакраты" не казалі нам, што незалежнасць звалілася ў 1991 годзе беларусам з неба, як камень на галаву. Ці маглі тады падумаць мае выбаршчыкі (мікраараён Зялёны Луг, г. Менск), якія аддалі за мяне 50,1% галасоў і падтрымалі маю пяцігадовую праграму, што яна будзе рэалізавана ўжо ў наступным 1991 годзе?

Першай ластаўкай будучай беларускай незалежнасці стала Дэкларацыя аб суверэнітэце Беларусі, што была прынята намаганнямі апазіцыі БНФ, але без яе ўдзелу напрыканцы галасавання, 27 ліпеня 1990 г., і адразу гэты дзень стаў святочным па прапанове дэпутата Анатоля Вярцінскага.

Другі этап – гэта сакавіцкі 1991 года гарбачоўскі рэферэндум за захаванне СССР. Нягледзячы на адпаведную прапаганду, з сямі мільёнаў выбаршчыкаў – каля мільёна жыхароў Беларусі прагаласавалі за выхад з СССР, а гэта насельніцтва амаль усёй Эстоніі. Вядома, у першую чаргу гэта былі жыхары Менска і іншых буйных гарадоў Беларусі, дзе і былі абраныя дэпутаты – сябры БНФ. Адчуваючы за спіною мільённую падтрымку выбаршчыкаў можна было і надалей упарта змагацца за незалежнасць нашай краіны.

Наша змаганне ішло ў рэчышчы нацыянальнага адраджэння ўсіх паняволеных народаў СССР, у тым ліку і рускага. Перамога Ельцына на першых прэзідэнцкіх выбарах Расіі вельмі нам дапамагла. Побач былі прыбалтыйскія рэспублікі, дзе ў 1990 г. да ўлады прыйшлі прадстаўнікі мясцовых дэмакратычных сілаў. 11 сакавіка 1990 г. абвясціла сваю поўную незалежнасць Літва. Дзякуючы "Саюдзісу" ў Вільні прайшоў першы з'езд БНФ. У эстонскім часопісе "Радуга" друкаваўся Зянон Пазняк. У маскоўскіх выданнях гучалі словы падтрымкі Васіля Быкава і Алеся Адамовіча – народных дэпутатаў СССР. Усё гэта спрыяла таму, што ў суполкі БНФ уступалі тысячы грамадзянаў Беларусі розных нацыянальнасцяў, як беспартыйных, так і камуністаў. У гэты час была адменена юрыдычная манаполія КПСС. У другой палове 1990 – пачатку 1991 пачалі стварацца нацыянальныя беларускія партыі.

У сакавіку 1991 г. была зарэгістравана БСДГ на чале з Міхасём Ткачовым, які адначасова быў намеснікам Пазняка ў БНФ. Мяне на ўстаноўчым з'ездзе БСДГ абралі першым намеснікам Ткачова, а на першым з'ездзе БНФ – сябрам Сойму гэтай паважанай арганізацыі. У студзені 1991 савецкія танкі і дэсантнікі паспрабавалі задушыць незалежную Літву, але літоўцы згуртаваліся і адстаялі будынак свайго парламента. На пачатку лета невядомыя на мяжы Беларусі і Літвы забілі некалькі літоўскіх мытнікаў. У Віленскім краі спрабавалі стварыць аўтаномную польскую рэспубліку, а на Беларусі, у Пінску невядома адкуль з'явіліся "яцвягі", пачалі выпускаць сваю газету і патрабаваць "яцвяжскую" аўтаномію.

Было зразумела, што сілы савецкай рэакцыі збіраюцца ўзяць рэванш. Пасля сакавіцкага рэферэндуму ўзмацніўся рух за "обновленный Союз". Пачаліся гарачыя дэбаты ў саюзнай і рэспубліканскай прэсе. Актыўным прыхільнікам "обновленного Союза" быў Станіслаў Шушкевіч і іншыя ліберальныя дэмакраты. Яны лічылі, што Беларусь не можа самастойна існаваць, бо не мае карысных выкапняў. Некаторыя нават сцвярджалі, што ў нас няма вытворчасці трамваяў, аўтобусаў і тралейбусаў, і таму ўвесь гарадскі транспарт спыніцца, і без "Саюзу" нам няк. Дарэчы, зараз беларускія тралейбусы ездзяць па вуліцах не толькі гарадоў Расіі і Украіны, а нават трапілі ў Калумбію і Аргенціну.

У студзені 1990 года, пасля доўгіх дэбатаў ВС 11 склікання, у якім не было апазіцыі БНФ прыняў вельмі памяркоўны "Закон аб мовах" у БССР, у якім абвясціў беларускую мову адзінай дзяржаўнай мовай на тэрыторыі рэспублікі, а рускую мову – мовай міжнацыянальных зносін і ўсіх савецкіх наднацыянальных структур. Гэта дазволіла дэпутатам БНФ рабіць усе свае праекты па-беларуску і патрабаваць ад іншых выканання дзяржаўнага закона. Беларуская мова зноў загучала ў сценах ВС, на ёй пачалі рыхтавацца праекты законаў, яна пачала вяртацца ў школы, дзяржаўныя ўстановы і ВНУ. Усё гэта спрыяла нацыянальнаму адраджэнню, імкненню да сапраўднай незалежнасці краіны.

Аднак у жніўні 1991 г., калі значная частка людзей, у тым ліку і Гарбачоў, прэзідэнт СССР, былі ў адпачынку, савецкія рэваншысты вырашылі захапіць уладу і павярнуць кола гісторыі назад. Дэпутаты ВС БССР таксама былі на канікулах, шмат хто выехаў з Менска на радзіму, альбо адпачываць за межы Беларусі. Я ў гэты час вярнуўся з археалагічных раскопак у Мірскім замку і быў дома, у Менску. Як раз напярэдадні путчу 18 жніўня мы рабілі з жонкай невялікі рамонт у сваёй кватэры і да ночы клеілі новыя шпалеры на сцены.

Прачнуўся я ў 6 гадзін раніцы ад тэлефоннага званка. Мне паведамілі, што ў Маскве дзяржаўны пераварот і трэба нешта тэрмінова рабіць. Уключыў тэлевізар, а там на ўсіх каналах – танец "маленькіх лебедзяў". Значыць, сказанае праўда, і сітуацыя вельмі няпэўная. Вырашыў паехаць у Вярхоўны савет. Раніцай у нашым дэпутацкім пакоі, на трэцім паверсе Дома Ураду, дзе збіралася апазіцыя, ужо было некалькі маіх сяброў. Сярод іх Голубеў, Садоўскі, Баршчэўскі, Гермянчук, Заблоцкі, Навумчык, Дзейка і іншыя. Пазняка не было, ён з'явіўся толькі пасля абеду.

Мы ўзяліся за справу. Падрыхтавалі і аддалі ў друк адпаведную заяву апазіцыі. Навумчык і некалькі дэпутатаў пайшлі да Старшыні ВС Дземянцея і высветлілі, што ён на баку путчыстаў. Я пайшоў да яго намесніка Станіслава Шушкевіча, які пры мне названіў свайму знаёмаму, таксама фізіку, Акаеву ў Кіргізію. Той сказаў, што ў сталіцы Кіргізіі ўсё спакойна, і сітуацыя разгортваецца толькі ў Маскве, дзе на вуліцах танкі і БМП.

У гэты час нашы хлопцы праз факс звязаліся са штабам Ельцына і пачалі атрымліваць інфармацыю з Масквы. Вечарам 19 жніўня на плошчы перад Домам Ураду сабралася крыху людзей, было некалькі нацыянальных сцягоў. Мы азнаёмілі іх з інфармацыяй, якая прыйшла з Масквы, нават, зрабілі і распаўсюдзілі пэўную колькасць самаробных улётак.

20 жніўня пачалі збіраць подпісы народных дэпутатаў з патрабаваннем склікаць нечарговую сесію. Сярод падпісантаў быў і Аляксандр Лукашэнка, які прыехаў у Менск са Шклова. У гэты дзень адбылося пасяджэнне кіраўніцтва Грамады, дзе асудзілі маскоўскі путч і вырашылі выдаць нумар партыйнай газеты, прысвечаны гэтай падзеі. Праз дзень яна з'явілася і была распаўсюджана сярод насельніцтва. Вечарам 20 жніўня колькасць людзей і сцягоў на плошчы значна павялічылася. 21 жніўня путч быў ліквідаваны, колькасць людзей на плошчы дасягнула некалькі тысяч, і было прынята рашэнне аб скліканні нечарговай сесіі ВС БССР, якая пачалася 24 жніўня. Апазіцыя БНФ працавала дзень і ноч і падрыхтавала на сесію блок праектаў дэмакратычных законаў, якія баранілі суверэнітэт Беларусі. Нечарговая сесія пачалася раніцай 24 жніўня. На плошчы стаялі тысячы людзей, якія ўвесь час нас падтрымлівалі, мелі ў руках адпаведныя плакаты і нацыянальную сімволіку.

Старшыня ВС БССР Дземянцей, які прыхільна ставіўся да маскоўскіх змоўшчыкаў, мусіў пайсці ў адстаўку, на яго месца абраны быў Шушкевіч, які пачаў весці сесіі на добрай беларускай мове. На сесіі была прыпынена дзейнасць КПБ і камсамолу. Таксама дэпутаты ад апазіцыі не дазволілі выступіць лідару беларускіх камуністаў А. Малафееву.

Людзі з плошчы перадавалі дэпутатам бел-чырвона-белыя сцягі, прасілі паставіць іх у цэнтры дэпутацкай залы. Дэпутат Б. Голубеў гэта і зрабіў. Побач са сцягам БССР з'явіўся сцяг будучай незалежнай Беларусі.

Нягледзячы на тое, што нашы праекты дэпутацкая большасць тады адхіліла, у 20.08 Дэкларацыя аб Суверэнітэце набыла сілу Канстытуцыйнага закона і была прынята 2/3 галасоў прысутных дэпутатаў. СССР імкліва ператвараўся з федэрацыі ў канфедэрацыю, што і было ў пачатку верасня зацверджана ВС СССР. Нашыя законы набылі перавагу над саюзнымі. Вечарам 25 жніўня нас на плошчы віталі тысячы людзей, на вачах некаторых былі слёзы радасці. У той вечар мне давялося падняць чарку каньяку з дэпутатам Кавалёнкам, адным з першых беларускіх касманаўтаў, за нашу незалежнасць. Да белавежскіх пагадненняў засталося некалькі месяцаў.

Алег Трусаў
дэпутат ВС Беларусі
12 склікання.

ПРАДВЫБАРНАЯ ПЛАТФОРМА

кандыдата ў народныя дэпутаты БССР па 33-й Мірашнічэнкаўскай выбарчай акрузе

ТРУСАВА АЛЕГА АНАТОЛЬЕВІЧА

БНФ

Лёс нашага грамадства ў гэты пераломны для краіны перыяд павінен вырашацца самім народам. Толькі ад яго выбару залежыць будучыня Беларусі. У сувязі з гэтым прапаную наступнае:

1. Поўная незалежнасць заканадаўчай, выканаўчай і судовай улады. Саветы — адзіныя гаспадары на сваёй тэрыторыі і надпарадкоўваюцца толькі вышэйстаячым Саветам.
2. Перагляд у 1990 годзе існуючай Канстытуцыі БССР. Найбольш спрэчныя пытанні па яе перапрацоўцы вынесці на ўсенародны рэферэндум, папярэдне прыняўшы адпаведны закон.
3. Поўная гаспадарчая і эканамічная самастойнасць Беларусі і рэальны суверэнітэт рэспублікі пры вяршэнстве законаў БССР на яе тэрыторыі над саюзнымі і іх адпаведнасць міжнародным пактам, падпісаным рэспублікай. Паступовы ўвод на тэрыторыі БССР канвертуемай валюты на працягу 3-5 гадоў.
4. Скасаванне любой наменклатуры і яе сацыяльна-эканамічных прывілеяў. Правядзенне ў 1990 годзе ўсеагульнай атэстацыі незалежнымі грамадскімі камісіямі, прызначанымі Вярхоўным Саветам БССР, кіруючых кадраў на раённым, абласным і рэспубліканскім узроўнях, праверка на кампетэнтнасць, перш-наперш у галіне эканомікі, экалогіі, культуры Беларусі. Скарачэнне на 50 працэнтаў штатных адзінак вызваленых работнікаў ва ўсіх грамадскіх арганізацыях рэспублікі. Вызваленыя грашовыя сродкі перадаць на павышэнне пенсій і стыпендый, на развіццё народнай асветы, адукацыі, культуры.
5. Накіраваць у 1990-1995 гадах 5-7 працэнтаў бюджэту рэспублікі на развіццё медыцыны, фізкультуры і спорту, доследаў у галіне экалогіі.
6. Неадкладна прыняць Закон аб уласнасці і заканадаўча ўраўняць у правах яе розныя формы.
7. Патрабаваць ад саюзных міністэрстваў, вінных у Чарнобыльскай катастрофе, і ўрада СССР поўнае кампенсацыі ўсіх выдаткаў па яе ліквідацыі, ураду рэспублікі тэрмінова звярнуцца ў ААН з просьбаю аб міжнароднай дапамозе.
8. На працягу пяці гадоў ліквідаваць або перапрафіляваць усе шкодныя прадпрыемствы, звярнуўшы пільную ўвагу на развіццё экалагічна чыстых і навукаёмістых вытворчасцяў. Прадугледзець дастатковыя сродкі на развіццё міжнароднага турызму і звязанай з гэтым рэстаўрацыі помнікаў гісторыі і культуры.
9. Грамадскія адносіны ў рэспубліцы павінны адпавядаць гуманістычным прынцыпам і агульначалавечым каштоўнасцям, палітычнаму плюралізму, шматпартыйнасці, поўнай свабодзе слова, друку, інфармацыі, адраджэння рэлігійнасці і духоўнасці культуры.
10. Адраджэнне нацыянальнай культуры непазбежна звязана з адраджэннем беларускай мовы, а таксама моў і культур усіх народаў, што жывуць на Беларусі.
11. У бліжэйшыя 2-3 гады неабходна распрацаваць і ажыццявіць нацыянальную праграму адукацыі, пры гэтым прадугледзець навучанне студэнтаў Беларусі ў лепшых навучальных установах СССР і замежных краін.
12. Стварыць у Савецкім раёне горада Мінска Клуб дэпутатаў, які аб'яднае народных дэпутатаў усіх узроўняў.

Друкарня імя Ф. Скарына. Зак. 241. Т. 2500. 1990 г.

РЕПОЗИТОРИЙ БГУКИ